

Humor v literatuře

Michaela Žumárová

Bakalářská práce
2010

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta multimediálních komunikací

Kabinet teoretických studií

akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michaela ŽUMÁROVÁ**

Studijní program: **B 8206 Výtvarná umění**

Studijní obor: **Multimedia a design – Grafický design**

Téma práce: **Humor v literatuře – autorský projekt knihy.**

Zásady pro vypracování:

Rozsah teoretické práce 25 – 30 stran + přílohy, odevzdat v elektronické podobě (dle předepsané univerzitní předlohy, viz Směrnice rektora UTB č.12/2009) na 1 ks CD nosiči, dále odevzdat 2 kusy vytištěné elektronické podoby práce a 1 výtisk graficky zpracované práce, která má volnější autorskou podobu. Praktická část práce bude odevzdána dle specifických požadavků vztahujícímu se ke konkrétnímu zadání práce.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Veškeré dostupné knižní zdroje na území ČR (SR) i EU, webové stránky, odborné časopisy a další literatura doporučená po konzultaci vedoucím práce.

Vedoucí bakalářské práce:

M. A. Lenka Baroňová

Ústav reklamní fotografie a grafiky

Datum zadání bakalářské práce:

1. prosince 2009

Termín odevzdání bakalářské práce:

17. května 2010

Ve Zlíně dne 6. ledna 2010

doc. MgA. Jana Janíková, ArtD.

Janíková
děkanka

M. Dvořáčková
Mgr. Markéta Dvořáčková
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské/diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská/diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou/diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užit své dílo – bakalářskou/diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské/diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské/diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 5.3. 2010

ŽUMÁROVA Žumárová
.....
Jméno, příjmení, podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávající zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užití-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělení svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury. Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do is/stag jsou totožné.

Michaela Žumárová

Chtěla bych upřímně poděkovat všem, kteří mi během psaní této práce a vytváření mého autorského projektu knihy byli oporou, dávali cenné rady a technicky pomáhali. Chtěla bych zvláště poděkovat paní M. A. Lence Baroňové za její profesionální laskavý přístup, cenné postřehy a rady při vedení bakalářské práce. Chtěla bych také poděkovat panu akad. sochaři Rostislavu Illíkovi za jeho nasměrování během hledání vhodného tématu. Mé díky také patří mému manželovi za několikaletou trpělivost a podporu během studií.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce je zaměřena na téma humoru v širších souvislostech. Propojuje humor s dětským světem odrážejícím se v knižní ilustraci, fantazii a tvořivosti. Práce definuje pojem humoru a obsahuje stručný historický přehled zachycující humor v dějinách. Zabývá se také dětskou ilustrací z pohledu konkrétních prvků humoru, funkce současné dětské ilustrace včetně role, kterou se ilustrace podílí na rozvoji dětské fantazie a tvořivosti. V praktické části práce jsou rozebrány cíle a výtvarné pojetí projektu autorské dětské knihy usilující o rozvoj dětské fantazie a tvořivosti humornou cestou.

Klíčová slova: humor, komika, dětská ilustrace, fantazie, tvořivost.

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis is the theme of humor in wider perspective. In connection of humor with children's world reflecting in book illustrations, fantasy and creativity. The work defines the concept of humor and contents the brief historical overview of humor in the history. It deals with children's illustration from the point of view of particular elements of humor, function of current children's illustration with the role which illustration plays to develop children's fantasy and creativity. The practical part deals with the aims and the art concept of the project of author's children's book aspiring for development of children's fantasy and creativity using humor's way.

Keywords: humor, comics, children's illustration, fantasy, creativity.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 HUMOR	11
1.1 POJEM KOMIKA.....	11
1.2 POJEM HUMOR.....	13
1.3 DĚJINY HUMORU S OHLEDEM NA VÝTVARNÉ UMĚNÍ.....	13
1.3.1 Antika.....	14
1.3.2 Středověk.....	17
1.3.3 Renesance.....	18
1.3.4 Klasicismus.....	22
1.3.5 Humorističtí ilustrátoři a časopisy 19. století.....	24
1.3.6 Absurdní humor 20. století.....	27
2 HUMOR V DĚTSKÉ ILUSTRACI A JEJÍ ROLE	28
2.1 POČÁTKY A ROZVOJ DĚTSKÉ ILUSTRACE.....	28
2.2 DĚTSKÝ SVĚT A HUMOR.....	32
2.3 HUMOR V ILUSTRACÍCH JOSEFA LADY.....	33
2.4 VÝZNAM DĚTSKÉ ILUSTRACE A JEJÍ FUNKCE.....	36
2.5 ILUSTRACE A DĚTSKÁ IMAGINACE.....	38
II PRAKTICKÁ ČÁST	40
3 AUTORSKÁ KNIHA PRO DĚTI	41
3.1 VÝTVARNÉ POJETÍ.....	42
3.2 HLAVNÍ STANOVENÉ CÍLE A JEJICH DOSAŽENÍ.....	43
ZÁVĚR	46
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	47
SEZNAM OBRÁZKŮ	49

ÚVOD

Od nepaměti patří humor k životu člověka, přináší úsměv do lidské tváře, dodává dobrou náladu a je vyjádřením nadhledu nad těžkostmi životních okolností. Není vlastnictvím pouze jednoho národa nebo určité věkové skupiny, ale provází člověka od jeho nejútlejšího věku až po stáří, kdy už humoru, s trochou nadsázky, může ubývat. Děti jsou nádherným příkladem bezprostřednosti ve svém smíchu, ve vymýšlení si nejrůznějších zábavných her nebo ve vzájemném pošťuchování. Jejich svět je plný fantazie, pozitivního naladění, her, legrace a zábavy.

Tato bakalářská práce je zaměřena na téma humoru v širších souvislostech. Propojuje jej s dětským světem odrážejícím se v knižní ilustraci, fantazii a tvořivosti. Práce definuje pojem humoru, obsahuje stručný historický přehled s ohledem na výtvarné umění. V následující kapitole je propojen s dětskou ilustrací, která stručně pojednává o základních tendencích, vývoji a současné funkci. Na díle Josefa Lady je popsána charakteristika humoru a jeho konkrétních prvků, které se odráží v dětské ilustraci. Nechybí polemika o důležitosti rozvoje dětské fantazie a tvořivosti, která může být jednou z důležitých funkcí dětské ilustrace.

V závěrečné kapitole jsou rozebrána východiska a cíle praktické části bakalářské práce, kterou tvoří autorská kniha pro děti, jejíž nedílnou součástí jsou animace plné vtípu, nadsázky a hravosti.

Práce se opírá o řadu publikací významných českých teoretiků. V dějinách humoru to jsou především publikace od Vladimíra Boreckého a kniha Ervína Hrycha *Dějiny světového humoru*, která toto téma zpracovává z literárního hlediska. Kapitola o dětské knižní ilustraci vychází z knih Františka Holešovského, který se zabýval českou ilustrací v různých souvislostech.

Tato práce si neklade za cíl podat ucelený přehled o vývoji humoru z hlediska umění, filozofie a estetických teorií, ani se nechce do hloubky zabývat vývojem ilustrace jako takové. Hlavním úsilím bylo propojit svět humoru se světem dětské fantazie.

Přínosem práce může být pouhý fakt, že spojením tematiky humoru, dětské ilustrace a tvořivosti se nikdo nezabýval, ačkoli existují práce zaměřené na teorie humoru a historické přehledy vývoje ilustrace. V tomto ohledu může být práce ojedinělá.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HUMOR

Slova humor, komika, ironie, vtip, smích, směšnost, satira používáme běžně v našem každodenním životě, nicméně je často vzájemně zaměňujeme či směšujeme. Vymezením těchto pojmů a jejich vzájemného vztahu se v dějinách zabývali různí filozofové a teoretici a na tuto problematiku nahlíželi z různých aspektů. Ačkoli bylo napsáno mnoho teoretických prací, zůstává stále problémem jasně vymežit, co je komické, humorné nebo směšné. Tato kapitola se bude především opírat o novější koncepci současného teoretika Vladimíra Boreckého, která je založena na historických souvislostech vymezující vztahy mezi těmito pojmy. Obecně lze říci, že u Boreckého je pojem komika nadřazen ostatním termínům.

1.1 Pojem komika

Slovo komika pochází původně z řeckého slova „komikos“, kde je významově spojeno se slovem komedie a již v antice byla výrazem pro směšnost. Podle kulturologa V. Boreckého lze komiku chápat jako určitý postoj člověka ke světu a podle toho rozlišuje hlavní formy: ironie, humor, absurdita a naivita.¹ Komika ale zůstává nadřazeným pojmem.

Komika je neodmyslitelně spjata s lidskými dějinami a je trvalou součástí vývoje umění. Komiku lze nalézt u jednání postav, v dějích či například v komických situacích. V jazykové komice se s ní můžeme setkat ve formách jazykového zmatení, parodiích, satire, aforizmech, fraškách, vtipech, nonsensech a mnoha dalších literárních žánrech. Ve výtvarném umění je především zastoupena kresebnou karikaturou a ironickými projevy. Komika souvisí s lidskou schopností reagovat na podněty, které jsou nám představovány. Je spojena se vším, co můžeme prožívat a vnímat našimi smysly, a v tomto ohledu je projev a intenzita reakce na dané podněty velice individuální.

Komika je také úzce provázána s tragičností. Mezi těmito kategoriemi existuje velmi úzký vztah, jakási tenká linie, kdy se velmi rychle komičnost může změnit v tragičnost, smích v pláč a naopak. Příkladem toho je i groteska, která právě pracuje s konfrontací rozdílů a hrou protikladů – ideál a neuskutečnění, malý a velký, tlustý a hubený, hloupý a

¹ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 2000, s. 25

hloupější..., což umocňuje celkovou komičnost děje. S intelektuálním nadhledem se groteska povznáší nad hloupostí světa a nešikovností postav.

Obecně v humoru hrají velkou roli detaily a podrobnosti. Jsou to právě ony maličkosti, na kterých je humor postaven. „Nikoho nerozesmějeme všeobecnostmi: k směšnosti, k rozesmání je třeba podrobností.“² Mezi podstatné rysy, které se podílejí a spoluvytvářejí komické naladění, patří komické zdvojování, sociálně-kulturní kontext, svoboda ve smyslu uvolnění a vysvobození z každodennosti, náhoda a hravost.³ Hlavním rysem komiky je však podle Boreckého její samotný smysl spočívající v paradoxu. „Smysl komiky totiž zpravidla spočívá v nesmyslu“⁴, protože jak by dodal Stendhal „nesmysl, dovedený až do krajnosti, vzbuzuje často smích a vyvolává živé a blažené veselí“⁵.

Historicky existují tři tradiční teorie komiky. První už antická teorie, které je představitelem například Platón, Aristoteles či novodobější filozof T. Hobbes, mluví o tom, že smích je výrazem nadřazenosti, která pramení z porovnávání se s druhými a náhlého zjištění chyby, nedostatečnosti na jejich straně: „Tato křeč plic a obličejových svalů je účinkem nepředvídaného a naprosto jasného poznání naší převahy nad jiným člověkem.“⁶

Druhá teorie říká, že komika je projevem uvolnění a osvobození napětí. Tato teorie je spjata se Z. Freudem a je možné v ní jasně nalézt východiska v jeho psychologické teorii v pohledu na člověka. Třetí teorie humoru mluví o nepřiměřenosti. Komičnost je výsledkem nesouladu mezi ideálem a skutečností. Komika je podle této teorie projev nebo vyjádření pocitu nedostatečnosti, který pramení z konfrontace mezi ideálem a jeho neuskutečněním. Komické je tedy to, kdy víme, jak by určitá situace měla dopadnout nebo se vyvíjet, nicméně úsměv v nás vyvolává nesoulad a nenaplnění očekávaného. Mezi představitele této teorie bychom mohli zařadit Cicera, Kanta nebo Schopenhauera.⁷

² STENDHAL. *O smíchu*. 1958, s. 15.

³ Více BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 2000, s. 143-146.

⁴ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 2000, s. 142.

⁵ STENDHAL. *O smíchu*. 1958, s. 30.

⁶ STENDHAL. *O smíchu*. 1958, s. 7.

⁷ Více o tradičních teoriích např. BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. s. 45-47 nebo také materiály *Tezaurus estetických výrazových kvalit*, kapitola *Komičnost výrazu*.

1.2 Pojem humor⁸

Slovo humor je anglického původu (humour), které dále proniklo do dalších evropských jazyků. Do 16. století mělo zcela jiný význam, než jak jej nyní známe. Jeho původní význam byl odvozen od latinského výrazu „humor“ překládaného jako „šťáva, vláha, mok, vlhkost“, kde podle antické Hippokratovské teorie označoval humorální šťávy a odkazoval k lidským temperamentům a náladám. Je pravda, že i do dnešní doby se určitý přenesený význam zachoval, když například říkáme, že „něco má šťávu“ ve významu nápadu a zábavnosti.

Přenesení významu humoru už do komické polohy ve smyslu vrtochu, rozmaru, zábavnosti proběhlo v alžbětinské době. Humor v komickém smyslu je tedy o dost mladším pojmem oproti komice, která už v antice byla výrazem pro směšnost.

V centru humoru stojí ironický výsměch sobě samému, jenž může zahrnovat i okolí. V první řadě jde ale o sebereflexi vlastní směšnosti. Humor je formou, která se vymaňuje ze stereotypů, z vážnosti, uvolňuje napětí z nějaké upjatosti a zvyků. Zábavný projev, může být způsob, jak zaujmout a udělat na okolí dobrý dojem nebo jen obveselit.

1.3 Dějiny humoru s ohledem na výtvarné umění⁹

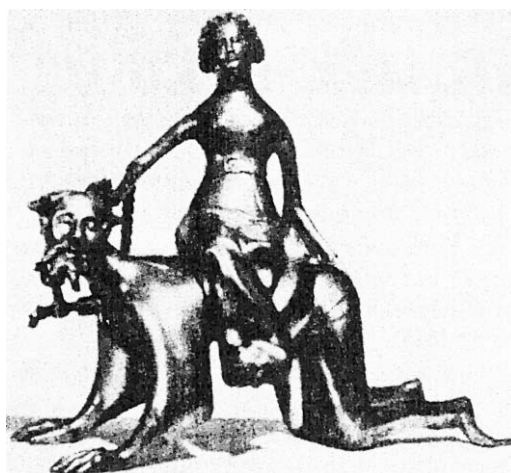
Humor je od nepaměti součástí lidských dějin, je součástí lidské přirozenosti, a proto si tato kapitola klade za cíl podat stručný přehled o humoru, nastínit základní žánry a pojetí humoru ve vývoji dějin se zaměřením na výtvarné umění. Každé období přichází s novými filozofickými a teoretickými přístupy k humoru, které se odráží především v literatuře a potažmo ve výtvarném umění. Humor byl vždy prostředkem, jak se vypořádávat s dějinnými nebo politicko-spoločenskými událostmi či je jen nástrojem k uvolnění, vymanění se z každodennosti a zpříjemnění si společných chvil.

⁸ Zpracováno podle BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 2000, s. 35-41.

⁹ V této kapitole se opírám především o publikaci HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1. vyd. Praha: Marsyas, 1994.

1.3.1 Antika

Humor se v Antice stal živou součástí společnosti a kultury. Ze starověkého Řecka se nám dochovaly anekdoty, žertovné hádanky (ainigmata) a vtipné výroky (apofthegmata). Řekové dali vzniknout komedii, která je spojena s řadou komických figur. Z počátku byla úzce spjata se slavnostmi boha Dionýsa, posléze toto spojení mizí a do popředí vystupují náměty ze všedního života, jež jsou reflektovány v oblíbených postavách například lakomého otce, mazaného otroka či hádavé manželky.

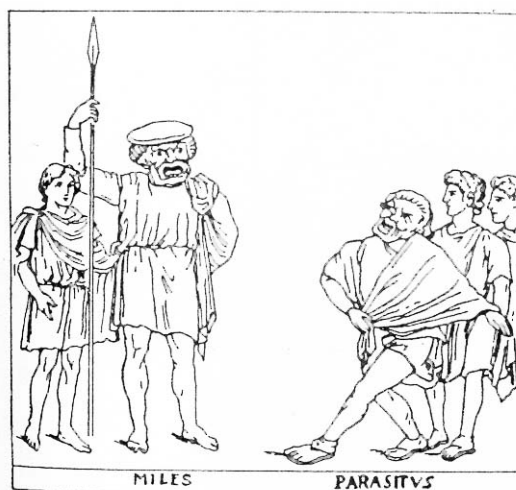
Obr. 1. Alexandr a Phyllis.

Obr. 2. Komičtí herci (4. stol. př. Kr.).

V Římě byl humor spojen s kritickým zesměšňováním, které se projevovalo ironičností, rozpustilostí a satirickou nafoukaností. Humor pro ně znamenal únik od všedních starostí. Humor byl také nástrojem vládnoucí skupiny k uspokojení a umlčení lidu, kde nabývá rozměrů až kruté zábavy v podání gladiátorských her. Významné postavení humoru dokazují hesla jako např. „chléb a hry“ nebo nápis z Kartága „lovit, koupat se, hrát si a bavit se“. Porovnáme-li však starověké Řecko a Řím, je nutné konstatovat, že z hlediska humoru nepřinesli Římané tolik nového. Pouze zdokonalili původní řecké divadelní hry a pokračovali v tradici řecké rétoriky s řadou komických prvků – přehánění, sarkasmy a slovní hříčky.

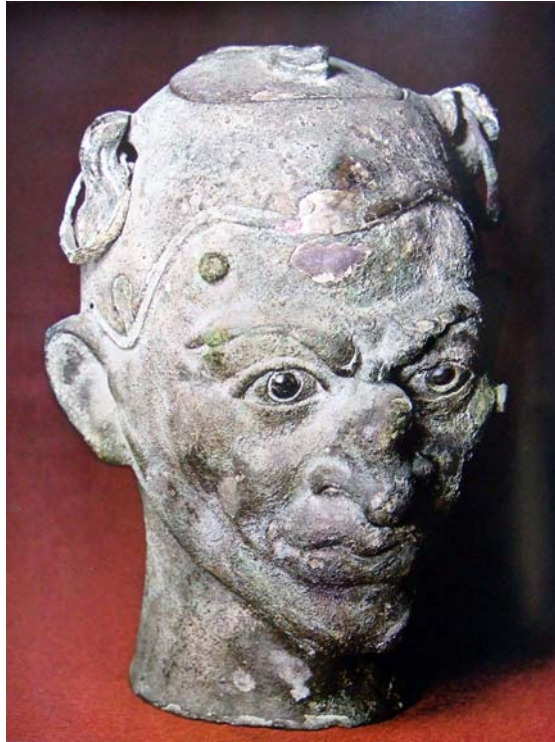
Antický humor se především odráží v literatuře a divadle. Ve výtvarném umění je zachycen ve formě sošek, nástěnných maleb nebo drobných předmětů. Z helénistického období se nám dochovaly dvě sošky, které zpodobňují postižené lidi z anekdotické stránky – *Hlava rohovníka* a *Trpaslice*.

Obr. 3. Chlubný vojín (nástěnná malba).

Obr. 4. Groteskní falické gemmy z antického Říma.

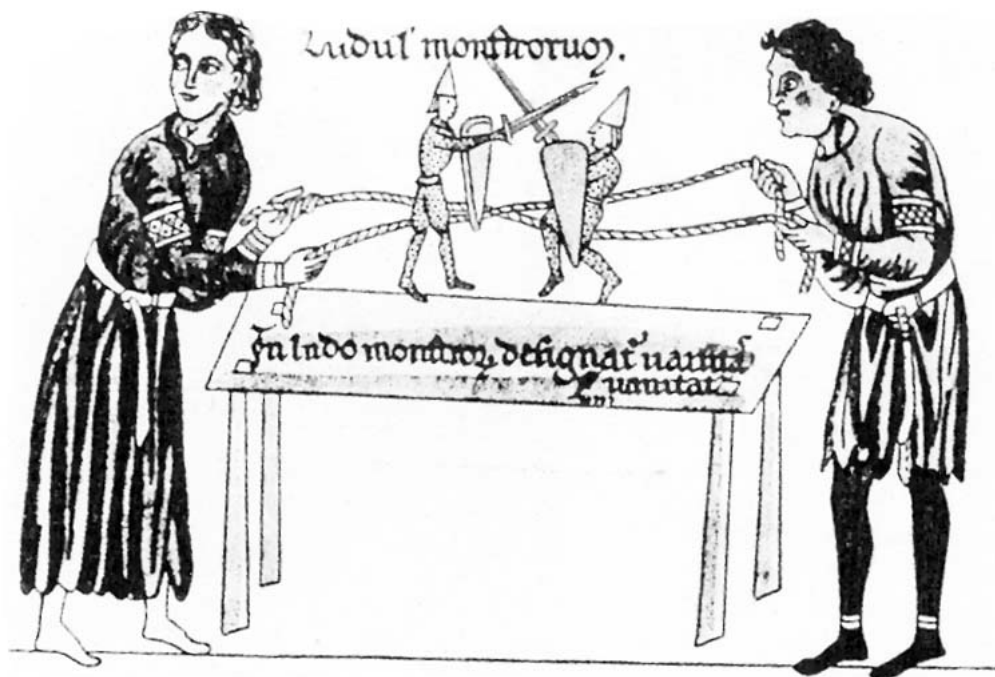
Obr. 5. Bronzová soška představující hlavu rohovníka oteklého od ran.

Obr. 6. Hliněná soška Trpaslice.

1.3.2 Středověk

Středověk nepřináší příliš nic nového. Je to způsobeno křesťanstvím, které je naplněno utrpením, vážností a od komiky si drží patřičný odstup. Podobná situace nastala i v Českých zemích. Výjimkou mohou být pašijové hry, které vznikly z předčítání evangelií a rozvinuly se až do velkých divadelních představení. Tyto hry se nejprve hrály v kostelech a později byly z kostelů vykázány pro nekonvenční uvolněnou komiku znevažující křesťanskou tematiku. Nevázaný humor se v pašijových hrách objevil záměrně, protože hry chtěly pobavit středověkou společnost. Komické prvky bychom mohli také najít ve vrcholné středověké literatuře – *Canterburské povídky*, *Román Lišáka nebo Božská komedie*. Humorné příběhy rovněž obsahují *Kosmova kronika*, *Dalimilova kronika* a další středověké rukopisy, kde lze i v tomto temném období nalézt ukázky výtvarné humorné tvorby.

Obr. 7. Jokulátoři s loutkami (kodex Herrady z Landsbergu).

Obr. 8. O urozené paní, kterák zdobíc se, před zrcadlem stála a v zrcadle čerta vystrkujícího zadek viděla (Ritter von Turm).

1.3.3 Renesance

Renesance je obdobím znovuzrození antických myšlenek a pro dějiny humoru jsou renesanční osobnosti jako Shakespeare, Cervantes či Rabelais opravdovým zvratem.

Francouzskou literaturu představuje spisovatel a lékař François Rebelais. Mezi jeho nejslavnější humoristický román patří *Gargantua a Pantagruel* vyprávějící o rodině obrů. Kniha byla později v 19. století ilustrován Gustavem Doré, který také ilustroval Cervanteseův román *Důmyslný rytíř Don Quichote de la Mancha*.

Obr. 9. Ilustrace G. Doré k Donu Quijotovi.

Obr. 10. Ilustrace G. Doré ke knize
Gargantua a Pantagruel.

Anglickému humoru kraloval William Shakespeare, jehož komika se neomezovala pouze na komedie, ale našli bychom ji i v tragédiích. Jsou to zejména jeho komické postavy (hrobníci, šašci), které jsou nositeli humoru i díky svým kostýmům.

Obr. 11.

Obr. 12.

Indigo Jones - návrhy divadelních kostýmů pro hry W. Shakespeara.

Leonardo da Vinci, který byl mimo jiné i vypravěčem anekdot, krátkých historek a aforismů, je další významnou renesanční osobností, v jehož díle lze spatřit humorné prvky. Některé jeho kresby a studie by se daly řadit ke karikaturám. Pro tyto studie hlav si Leonardo da Vinci vybíral různé mrzáky, které pak zpodobňoval na papír. Jeho záměrem pravděpodobně nebylo, aby kresbami pobavil společnost, ale spíše se o tyto lidi zajímal ze studijního účelu, kdy zkoumal anatomické odchylky a deformace. Když si odmyslíme, za jakých okolností kresby vznikaly, působí na diváka opravdu velmi humorně.

Obr. 13. Leonardo da Vinci - Studie hlav.

S trochou nadsázky můžeme k dílům s humornými prvky zařadit obraz *Venuše a Mars* od Sandro Botticelliho. Obraz zachycuje scénu, kde krásná Venuše (Simonetta Vespucciová) leží naproti smyslného Marta (Giuliana de' Medici), který o ní neprojevuje žádný zájem a přes veškerou snahu faunů, pokoušejících se ho zbudit, spí. Samotní fauni díky kudrlinkám, špičatým uším a růžkům působí na obraze velmi hravě.

Obr. 14. Sandro Botticelli – obraz Venuše a Mars.

Výtvarné dílo Hieronyma Bosche je nositelem vysoké mravní a myšlenkové hodnoty. Jeho ztvárnění je plné fantaskních prvků odkazující na kabalou, ezoterickou a hebrejskou tradici, jež se zcela vymyká tehdejším umělcům doby a zároveň ztěžuje plné pochopení jeho díla. V některých jeho obrazech je patrná záliba líčit satiricky lidské chyby. V duchu reformace chtěl upozornit na lidské neřesti a mravní úpadek, které ho jako upřímného křesťana trápily.

Obr. 15. Hieronymus Bosch. Detail s desky se sedmi hlavními hříchy – obžerství, kolem r. 1480.

1.3.4 Klasicismus

Klasicismus ještě více čerpá z antické kultury a představuje období, které je syceno více rozumem než smyslovou krásou. Je to umění velkých dvorů s intelektuálním a morálním podtextem. Francie je zaplavena epigramy, pamflety, moudrými výroky. Významným teoretikem té doby se stal Nicolas Boileau, který podle Boreckého¹⁰ odlišil vyšší, vážné od nižších, zábavných žánrů. Mezi nejslavnější literáty té doby bezpochyby patří Jean de la Fontaine, jehož bajky jsou plné humoru a přizemní morálky, a představitel francouzské komedie Molière, který ve svých hrách humorně zpracovává slabosti francouzské společnosti, kterou otevřeně kritizuje a zesměšňuje.

Anglie mimo klasické satiriky své doby je zajímavá svou činností humoristických spolků, kde se sdružují umělci podobného smýšlení – *Mr Spectator's Club*, *Scriblerus Club*. Jednalo se o literární sdružení, která publikovala své příspěvky vždy okrášlené humornou ilustrací.

Obr. 16. Náhled úvodní stránky publikace *The Spectator*.

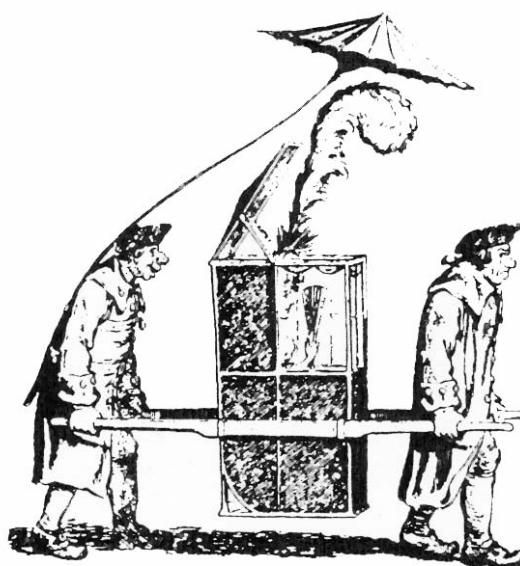
Obr. 17. Jedna ze satirických ilustrací ze *Scriblerusova Clubu*.

¹⁰ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 2000, s. 59.

Humor, sociální kritiku a satiru lze také spatřit v díle významného britského malíře Williama Hogartha. Vytvořil rozsáhlou sbírku černobílých satirických karikatur zaměřenou hlavně na tehdejší politickou scénu, kterou ve svých rytinách často kritizoval.

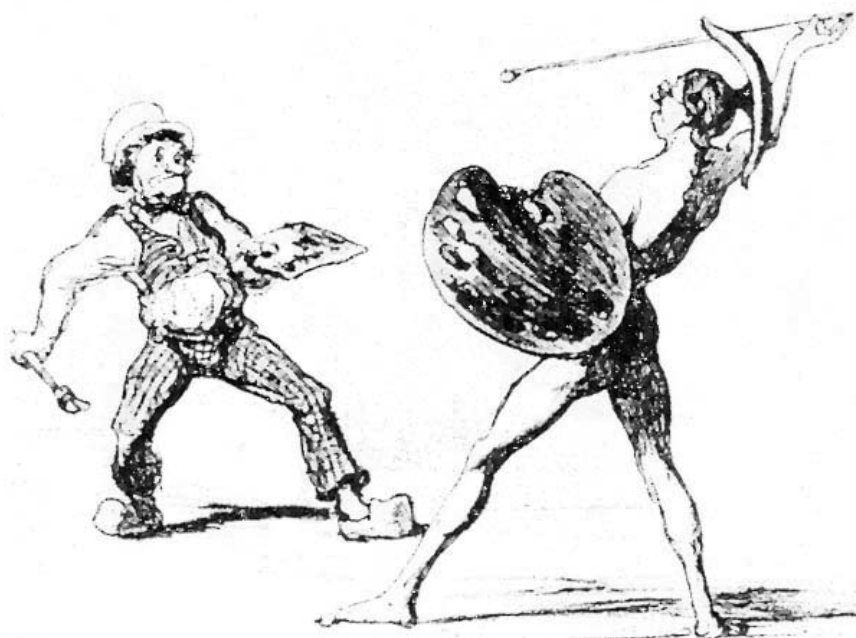
Obr. 18. Karikatura Williama Hogartha kritizující církev.

Obr. 19. Karikatura anglické módy z konce 18. století.

1.3.5 Humorističtí ilustrátoři a časopisy 19. století

Romantismus se oproti klasicismu odvrací od chladného rozumu k citovosti. Pro humor v romantismu je typická ironie. Ironii lze charakterizovat „jako umění říci něco, aniž by to bylo skutečně vysloveno“¹¹. Skrývá se za ní výsměch, pohrdání a zničující kritika. Ve výtvarném umění se tato ironie a výsměch odráží u nespočetného množství karikatur a satirických ilustrací. K výrazným osobnostem patří Honoré Daumier, který se proslavil především politicky angažovanými karikaturami, Toulouse-Lautrec, Gustav Doré nebo Thomas Rowlandson.

Obr. 20. Honoré Daumier: Zápas idealistické školy s realistickou, 1855.

¹¹ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 2000, s. 30.

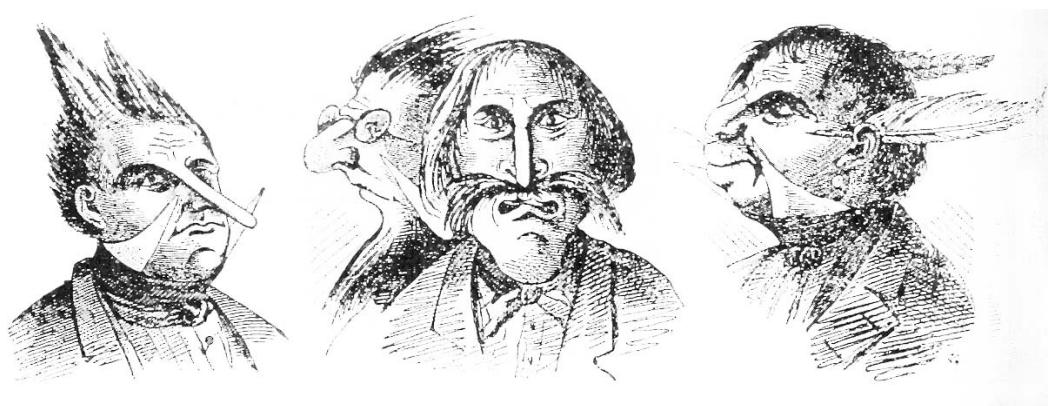
Obr. 21. T. Rowlandson – karikatura „Únos manželky“.

Čechy jsou pod vlivem národního obrozenectví. Toto období je prodchnuto touhou uskutečnit sny spojené s blahem vlasti, pod vlivem romantického myšlení se odvrací od konvencí k přirozenosti a idylismu. Do popředí vystupuje mnoho významných postav spojených s obnovou jazyka. E. Hrych otevřeně píše, že komedie a smysl pro humor sehrály v počátcích obrozovací práce důležitou roli a Čechy řadí spolu s Francouzi a Angličany k národům, které mají bytostnou potřebu humoru.¹²

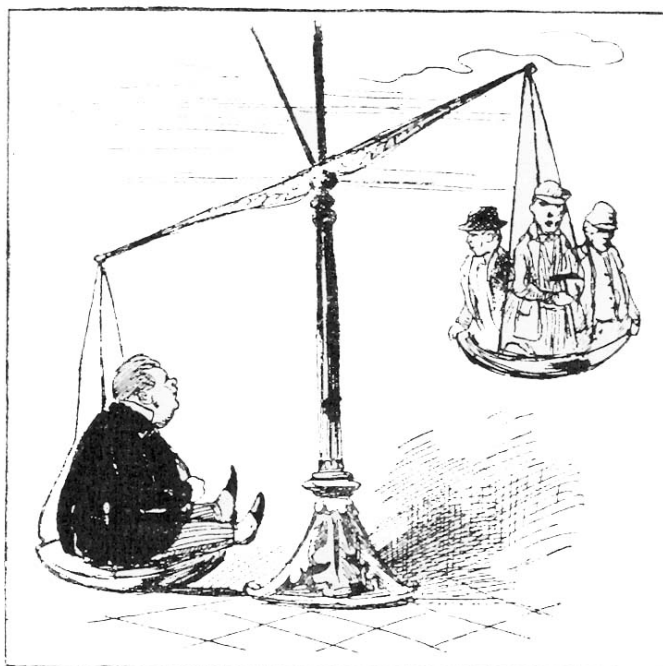
V této souvislosti můžeme zmínit humoristické časopisy, které začaly na našem území vycházet. První vlaštovku lze spatřit v zábavné revue *Hlasatel český*, který vycházel

¹² HRYCH, Ervin. *Dějiny světového humoru*. 1994, s. 146.

čtvrtletně čtyři roky od roku 1806 a byl tehdy jediným časopisem spojující poučení a zábavu. O dost významnější jsou *Humoristické listy*, které začaly vycházet roku 1858 a obsahovaly řadu anekdot, humorné příběhy, politickou satiru a karikatury vyplývající z kontextu doby. Ilustrace byla jejich nedílnou součástí tvořená jedním hlavním ilustrátorem. Oproti tomu *Švanda dudák* vycházející ke konci 19. století obsahoval ilustrace, které byly vytvářeny od různých ilustrátorů, k nimž patřili například Mikoláš Aleš, Luděk Marold nebo František Kolár. K dalším časopisům obsahující humornou tematiku také patřily *Paleček* nebo *Šotek*.

Obr. 22. Karikatura z časopisu *Šotek*, 1849.

A pak prý nemají kapitalisté těžší život jako dělnici!

Obr. 23. Karikatura M. Aleše, perokresba, *Rašple* 1890.

1.3.6 Absurdní humor 20. století

Politická satira, karikatury a humorné ilustrace jsou také součástí výtvarné kultury 20. století. Novou specifickou oblast představuje absurdní humor, který se odráží v hlavních výtvarných proudech 20. století a bude mu věnována poslední krátká kapitola.

Na začátku 20. století vznikají hnutí, jež proslula negací tradičních forem, intimním přátelstvím mezi umělci a úzkým spojením s literaturou. V tomto tvůrčím svobodném prostředí se vytvořila základní východiska absurdní komiky opírající se o nesmysl a naivitu. Absurdní komiku bychom našli u kubofuturistů, kteří svým obdivem k automobilům, elektrickým strojům a městské civilizaci směřují k parodii a satíře. Dadaistický absurdní humor je zase založen na prvku náhody a hry, v kterém je možné spatřit parodické naladění vůči společnosti a světovým událostem. Absurdní komika má mimo hravosti také tendence k fantazijním prvkům. Hravost a fantazie jsou typické výtvarné prostředky českého hnutí artificialismu nebo surrealismu. Humor zde představuje významnou úlohu. Spojuje v sobě dadaistickou hravost s romantickými tématy snění.¹³

V druhé polovině 20. století lze vnímat podobné motivy absurdity v americkém umění pop-artu parodující konzumní společnost, v happeningu a jiných technikách, které se snaží zapojit diváka a vytrhnout ho tak z pasivity.

¹³ Viz BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 2000, s. 127-135.

2 HUMOR V DĚTSKÉ ILUSTRACI A JEJÍ ROLE

Předešlá kapitola obecněji pojednávala o dějinách humoru a jeho formách ve výtvarném umění. Tato část práce více specifikuje dané téma a zabývá se jím z pohledu dětské ilustrace. Ačkoli se dětský humor v ilustraci nedá nijak exaktně klasifikovat, je tato kapitola pokusem o nalezení jeho základních tendencí a rysů, blíže pak popsanych na díle Josefa Lady. Tato kapitola se také věnuje stručnému přehledu vývoji české dětské ilustrace s přihlédnutím k funkcím, které dětská ilustrace v současnosti představuje.

2.1 Počátky a rozvoj dětské ilustrace

Ilustrací se rozumí výtvarný doprovod textu v knize, jejíž hlavním účelem je tento text více osvětlit a učinit srozumitelnějším. V dětské knize představuje důležitou úlohu. Mnohdy neplní pouze doplňující funkci, ale představuje významný prostředek nesoucí sdělení a mnohdy komunikuje daleko lépe než pouhé slovo. Otto Čačka uvádí, že „kresba umožňuje dětem vypovědět více než slova“¹⁴ ať už je dítě pozorovatelem kresby nebo jejím tvůrcem.

Literatura a umění pro děti prošly řadou změn ve své historii. Tyto změny souvisely s vývojem umělecké tvorby a pohledu na výchovu a pedagogické myšlení. Počátky české literatury pro děti lze spatřit už ve 14. století v díle českého šlechtice Tomáše ze Štítného. Avšak opravdové základy položil až Jan Ámos Komenský ve svém pedagogickém díle. V díle *Svět v obrazech* se mimo jiná témata zabývá obrázkovou knihou a doporučuje, aby se děti od malička uváděly vedle hudby i do malířství a podporovaly se v nich výtvarné projevy a prohlížení obrázků.¹⁵

Období romantismu přineslo znovu zájem o tvorbu určenou dětem, protože kladlo důraz na rozumovou i citovou výchovu. Nicméně toto období ještě nedalo vzniknout samostatné literatuře pro děti, protože o vzdělávání dětí se starají především církevní školy a ty tento úkol plní v duchu morální a náboženské výchovy.¹⁶ Výjimku tvoří dětský folklór. Jeho součástí jsou různá říkadla a lidové písně pro děti udržující se ústní tradicí. Lidová

¹⁴ ČAČKA, Otto a kol. *Psychologie imaginativní výchovy a vzdělání s příklady aplikace*. 1999, s. 136.

¹⁵ MIŠURCOVÁ, Věra; SEVEROVÁ, Marie. *Děti, hry a umění*. 1997, s. 49.

¹⁶ CHALOUPKA, Otakar; VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež od začátku 19. století po současnosti*. s. 14.

tvorba je také formou vzdělávání a představuje přirozené předávání tradic a učení. Oproti církevní pedagogice lidová tvorba není strukturovaná a nezaměřuje se pouze na náboženský a mravní obsah. Vychází z každodenního života a zvyků.

Za opravdové počátky české tvorby pro děti a mládež vděčíme národnímu obrození a to jednak F. L. Čelakovskému, B. Němcové, K. J. Erbenovi, K. H. Borovskému a dalším, kteří vytvořili základní fond dětské literatury sbírkami pohádek, českých písní a říkadel. Nové hodnoty do tvorby pro nejmladší věkovou skupinu dětí přinesla díla pozdějších umělců J. V. Sládka, K. V. Raibe a M. Alše. Vedle ilustrovaných knih existovaly také, jak uvádějí Severová a Mišurcová, knihy k prohlížení označované jako „knížky s plátěnými listy, které se netrhají“, což byly předchůdci pozdějších leporel nebo také knížky řady *Dětský kreslíř* sloužící k obkreslování.¹⁷

Od 70. let 19. století se začala výrazně soustřeďovat pozornost na děti a to ze všech oblastí – umělci, pedagogové i vědci, protože do té doby byla u dětí podceňovaná přirozená schopnost citlivě vnímat svět a přemýšlet. Výraznou osobností je estetik Otakar Hostinský, který se ve svém spisu *Dějiny umění v dětské světnici* (1873) věnoval estetické výchově dítěte a potvrdil, že dítě je schopné přijímat umění, rozumět mu i ho samo vytvářet. „Názory o aktivní úloze umění ve společenském i individuálním životě dětí, byly ve své době dokonce i v evropském měřítku navýsost objevné“¹⁸, vyjadřují se Chaloupka a Voráček k vědeckým názorům O. Hostinského. Přelom 19. a 20. století je pak spojen se vznikem časopisů pro děti např. *Jaro*, *Úhor* nebo *Kohoutek*. Pro propagaci dětské knihy a zvýšení její úrovně přispěly i události jako například založení V. F. Sukem *Společnosti přátel literatury pro mládež* v roce 1919 nebo ustanovení *Týdne dětské knihy* v meziválečném období.

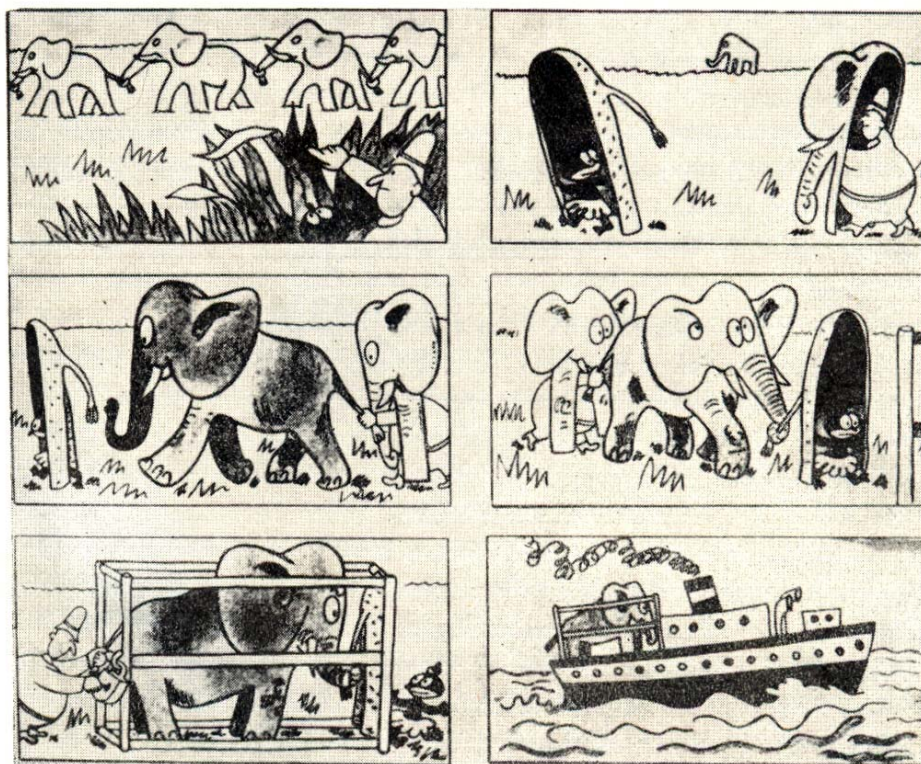
Vnitřně nejednotné období pro dětskou literaturu představují léta mezi roky 1920 až 1945. Střetávaly se zde různé tendence a názory ovlivněné sociální a politickou poválečnou proměnou. I přesto je možné charakterizovat toto období jako pokračující proces utváření vyšších uměleckých nároků.¹⁹ Dokladem toho je i silná generace ilustrátorů, kteří se

¹⁷ MIŠURCOVÁ, Věra; SEVEROVÁ, Marie. *Děti, hry a umění*. 1997, s. 53.

¹⁸ CHALOUPKA, Otakar; VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež od začátku 19. století po současnost*. s. 59.

¹⁹ CHALOUPKA, Otakar; VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež od začátku 19. století po současnost*. s. 101.

zapsali do dějin české dětské knihy – Josef Lada, Karel Svoboda, Josef Čapek, Cyril Bouda, Josef Novák, Zdeněk Burian, Ondřej Sekora, Jiří Trnka, Antonín Strnadel, Adolf Zlámal a mnoho dalších.

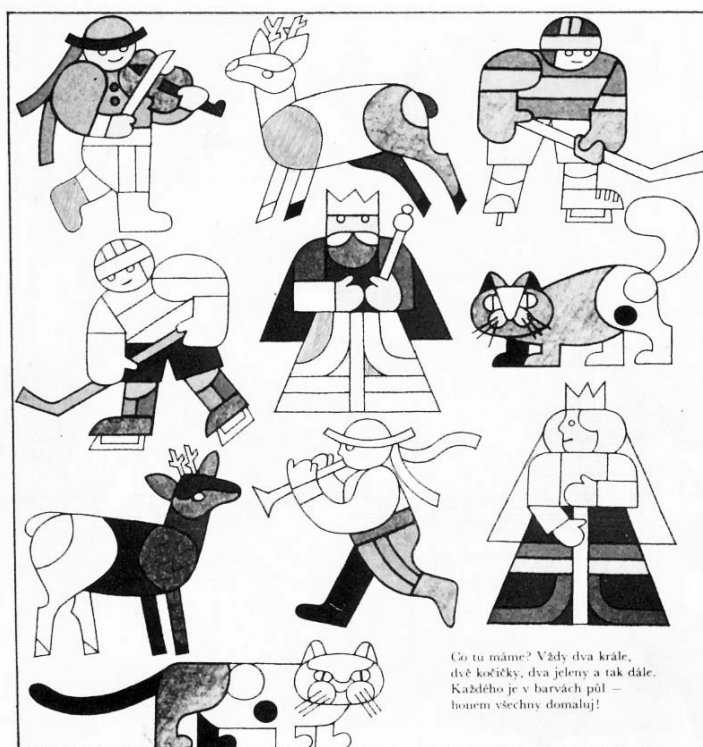

Obr. 24. Ondřej Sekora, *Z lovů kapitána Animuka.*

Po roce 1948 přestala dětská kniha být pouze soukromou záležitostí. Nakladatelství byla zestátněna, což mělo i pozitivní dopad na kvantitu vydávaných titulů, která značně vzrostla. Nicméně se kultura stala organickou součástí života, přestala být individuální záležitostí a byla spjata s celkovým nasměrováním doby – budování socialistické společnosti, což se nevyhnulo ani dětské knize.

Padesátá léta byla v dětské ilustraci poznamenána důrazem na poznávací funkce ilustrace. Ilustrace byla velmi popisná, zaměřená na didaktičnost. Nová generace šedesátých let už tolik na tyto funkce nedbala. V ilustracích dominuje fantazie směřující k lyrismu. Místo celých scén se objevuje často pouze detail, náznak a symbol, také vzrostl význam barev, které navozují emocionální atmosféru. Byla zdůrazněna výtvarnost před

popisností, čímž se obohatila výrazová škála dětské ilustrace.²⁰ Z hlediska vytyčeného tématu je podstatné zmínit, že kreslený humor se v tomto období začal osamostatňovat. Humorné kreslené seriály začaly přecházet ze stránek dětských časopisů i na stránky knižní. Velký vliv na tento vývoj měl animovaný film, který dosáhl značné popularity. Rozvíjí se i netradiční žánry. Do popředí vstupuje omalovánka, vystřihovánky nebo papírové hračky, které rozvíjí dětskou tvořivost, fantazii, hru a manuální zručnost. Do tohoto období můžeme zařadit celou řadu významných ilustrátorů - Květa Pacovská, Zdeněk Sklenář, Adolf Born, Jiří Šalamoun, Radek Pilař, Zdeněk Seydl, Alois Mikulka, Kamil Lhoták a mnoho dalších.

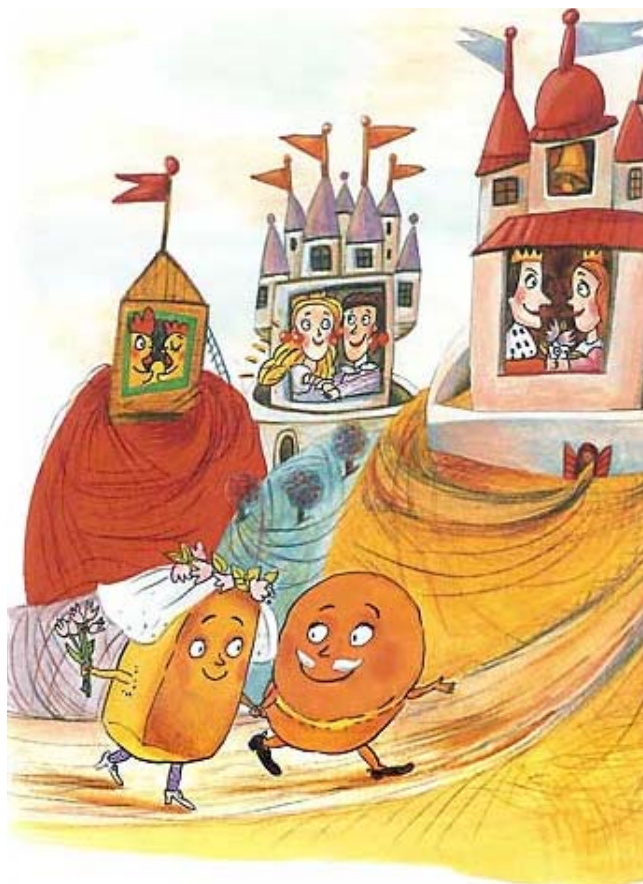

Obr. 25. Jan Kubiček, obrázek papírové hračky, 1977.

Po roce 1989 se znovu uvolnila kulturní atmosféra. Vznikla nová nakladatelství a přišla i nová generace mladých ilustrátorů. Bohužel s otevřením trhu také souvisí, že v této oblasti začali působit nakladatelé a ilustrátoři umělecky méně vzdělaní, zaplavující trh líbivým kýčem. O vysokou kvalitu dětské knihy se snaží pečovat Klub ilustrátorů dětské

²⁰ STEHLÍKOVÁ, Blanka. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. 1984, s. 27.

knihy, který sdružuje několik desítek výtvarníků a působí už od roku 1990. Podílí se také na organizaci soutěže *Zlatá stuha*, která každoročně hodnotí a oceňuje nejlepší knihy. Mezi současné přední nakladatelství vydávající dětskou literaturu patří Albatros, Fragment, Librex nebo Axióma.

*Obr. 26. Eva Sýkorová-Pekárková, ilustrace
k dětské knize Kilo jablek pro krále, r. 2003.*

2.2 Dětský svět a humor

Obecně lze říci, že dětský humor vychází z jejich pohledu na svět. Humor a vtip byl vždy součástí dětské ilustrace a přerůstá hranice literárních dětských žánrů. Humor dodává radost, vyjadřuje optimistický pohled na svět a upoutá děti, protože je jim blízký. Prostřednictvím humoru můžou ilustrátoři komunikovat dětem i závažnější sdělení. Humor je způsob, jak ilustrátoři interpretují literární text a je nedílnou součástí dětské ilustrace. Dětská

komika nabývá stejných forem – jde od jemného humoru, po grotesknost, naivitu, veselou kresbu, karikaturu až po absurdní humor.

Dětský humor je úzce spjat se světem dítěte, který vychází z jeho zkušeností, společenského postavení a vývojových daností. Dítě samozřejmě v porovnání s dospělým není ještě dostatečně rozvinuté po stránce duševní a mentální. Žije v odlišném světě, kde mu chybí zkušenosti, poznatky a zručnost ze světa dospělých. V návaznosti na jeho věk je omezeno jeho vnímání, jazykové schopnosti vyjadřování i chápání, a proto dětská ilustrace může sloužit jako určitý most mezi dětským světem a světem dospělého. Tvůrcem výtvarného sdělení bývá zpravidla dospělý, který se vžívá do dětského světa, který by se dal charakterizovat snahou o zjednodušení, srozumitelnost, jednoznačnost či zpřehlednění převážně vždy s pozitivním citovým postojem. K charakteristickým prvkům dětského pohledu na svět patří fantazie. Nejtypičtější činností dítěte je hra, ve které se tento dětský svět odráží stejně jako v nadpřirozených a humorných prvcích.²¹

Použití dětského výraziva ovlivňuje nejen obsah sdělení, ale i formu. Ovlivňuje tedy výběr tématu, který je blízký dětskému světu, a způsob jeho ztvárnění. K tvorbě pro děti neodmyslitelně patří vztah k přírodě, ke zvířatům a běžným předmětům, která jsou často personifikována.

O konkrétnějších rysech dětského humoru a jeho odrazu v ilustraci bude pojednávat následující kapitola vycházející z výtvarného díla Josefa Lady.

2.3 Humor v ilustracích Josefa Lady

Josef Lada je výraznou osobností české výtvarné a literární tvorby pro děti a mládež. Dodnes jsou jeho knihy velmi oblíbené a je tomu určitě i z důvodu, že se čtenář i divák jeho díla nejdou zasměje. Humor je skutečně prvek, který v díle Josefa Lady pro děti nechybí, je velmi pestrý a je odrazem jeho životního optimismu. Jak sám napsal: „Kresby v obrázkových knížkách pro děti mají být jen veselé, protože dítě je přímo nabito smíchem a radostí ze života.“²² V jeho díle nechybí hravost, fantazie, poučný prvek a především vtip a humor. Jeho výtvarná tvorba je velmi blízká dětskému projevu. Je charakteristická ele-

²¹ Převzato z kapitoly *Dětský aspekt výrazu, Tezaurus estetických výrazových kvalit*.

²² STEHLÍKOVÁ, Blanka. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. 1984, s. 53.

mentární formou s jasnou konturovou kresbou, je typická svou plošností, přehlednou kompozicí a barevností.

Jeho humor bychom mohli rozdělit na komiku charakteru a na situační komiku.²³ Komika charakteru vychází z povahových vlastností a je u Lada založena na naivním a bezprostředním chování a myšlení, stejně jako na antropomorfizaci. Svět zvířat byl pro něj zdrojem veselosti, na který mohl přenášet lidské vlastnosti a konání. Zvířecí a nadpřirozené postavy polidšťuje a přibližuje je tak dětskému čtenáři, kterému je tento svět fantazie blízký. Lada tuto zkušenost vyjádřil takto: „Dítě nesmírně miluje zvířátka, napodobuje jejich hlasy. Je zajímavé, že má větší zájem a zálibu pro zvířátka než pro lidi. Snad proto, že zvířátka jsou rozmanitá, kdežto lidé jsou jeden téměř jako druhý.“²⁴

Obr. 27. Josef Lada, ilustrace z knihy *Ladovy veselé učebnice*, 1925.

²³ U situační komiky a komiky charaktery vycházím z bakalářské práce Lucie Markové, *Humor v Ladových pohádkách*, 2006, s. 23-30.

²⁴ LADA, Josef. *Kronika mého života*. 1973, s. 380.

Lada také pracuje s tzv. *charakterovými paradoxy*, kdy záměrně prohodí vlastnosti náležející někomu jinému, což na dětského diváka působí opět legračně, zvláště když typické postavy vzbuzující u dětí strach jsou v Ladově díle vykresleny jako slaboši a strašpytlové nebo naopak působí vesele a rozpustile. Ladovy strašáci, bubáci, čarodějnice nepůsobí vůbec děsivě, ale naopak jsou tyto postavy nabity humorem a lehkostí. Lada nechce svými obrázky děti děsit, ale snaží se je rozveselit. Většího humoru Lada také dosahuje tím, že charakterovou vlastnost zveličí, případně ji dá do kontrastu s jinou vlastností či okolím.

Komika situační vychází z komických okolností a je úzce propojena s komikou charakteru. Lada často pracuje s komikou, která vychází z prohození rolí postav a zvratu v ději, kdy se v příběhu stane opak, než co bylo původně zamýšleno a postavami naplánováno. Tyto postavy, které spřádaly pikle, se z pravidla stanou obětí svých plánů či dojde k nějakému nedorozumění, které než se vysvětlí, napáchá mnoho další legrační škody. Směšně také působí, je-li humorný prvek několikrát zopakován, čímž se situace stává ještě komičtější.

Humor v jeho ilustracích je mimo jiné docílen i nadsázkou a paradoxem. Co je zároveň nositelem humoru je výraz postav. Lada dokáže jednoduchou kresbou vyjádřit jakékoli emoce, nevyslovená slova a myšlenky, které srozumitelně a výstižně komunikují (viz obr. 28).

Obr. 28. Josef Lada, Národní říkadla.

Ladův humor je tedy založen na komickém charakteru a dějové situaci, který je podpořen nadsázkou, paradoxem, hravostí, spojením reálného a pohádkového světa dodávajícího na autentičnosti. Na podobných principech více či méně stojí humorná ilustrace pro děti i u ostatních ilustrátorů. Nicméně Josef Lada, a věřím, že ne jen pro mě, představuje autora, který je neodmyslitelně spjat s humorem a vtípem přinášející prostřednictvím svých ilustrací úsměv nejen na dětské tváři.

2.4 Význam dětské ilustrace a její funkce

Umění a to nejen výtvarné doprovází člověka od jeho útlého věku. Dětskou pozornost upoutává už od prvních měsíců života zpěv, mluvené slovo, tvar, barva. Děti projevují zájem o umělecké výtvary a začínají v pozdějším věku samy tvořivě experimentovat.

Umění v dětech probouzí estetické citění a zároveň rozvíjí jejich vlohy a osobnost. Slovo i obraz jsou nenahraditelné formy v komunikaci s dětmi. Ilustrace může základní záměr textu rozšířit, obohatit nebo jej i pozměnit.

Existuje konfrontace názorů a polemik v oblasti funkcí ilustrace pro děti, proto se nedá přiklonit k jednostrannému pojetí ilustrační funkce. Dá se ale říci, že význam ilustrace pro děti je hned několikový. V tomto výčtu se budu především opírat o strukturu funkcí podle teoretika Františka Holešovského.²⁵

Jedna z prvních funkcí dětské ilustrace je poznávací nebo také názorně didaktická, která dítě seznamuje s okolním světem. S touto funkcí souvisí i mravně výchovná, protože se původně dětská literatura zaměřovala na věcné učení a mravní výchovu. Obě tyto funkce jsou i nadále důležité, ačkoli nejsou už jediné. Mění se jen nároky na esteticko-umělecké ztvárnění ilustrace, které se během doby vyvíjí.

Další funkce ilustrace je estetická, o kterou se postaralo hnutí za uměleckou výchovu. Ilustrace je tak prostředek výchovy k estetickému citění dítěte. Pomáhá uvádět dítě do výtvarného umění, měla by podněcovat a probouzet v dítěti zájem o umění a rozvíjet jeho tvořivost.

Ilustrace se také podílí na rozvoji dětské osobnosti a tvořivosti. Ilustrací se dá vyjádřit široká škála citů. Dítě se učí rozumět jazyku tvarů, linií a barev, čímž se dítěti rozšiřuje jeho zkušenost. Jiné související funkce vychází z principu ekvivalence slova a ilustrace. Ilustrace představuje jakýsi protipól k verbalizovanému slovu a napomáhá v komunikaci s dítětem, které například v předškolním věku komunikuje se světem hlavně tvůrčím projevem.

V neposlední řadě Holešovský zmiňuje, že by ilustrace také měla zaujmout, potěšit, měla by se dětem líbit a dotýkat se jejich duševní osobnosti. Do této kategorie by se dal zařadit humor, jehož funkce je především zábavná, ztraktivňující ilustraci a dětský zájem o ni. Tato funkce také zasahuje do oblasti arteterapie, pokud by se dalo říci, že i receptivní činnost zaujímá své místo v léčbě výtvarným projevem.

Tento krátký výčet základních funkcí ilustrace se nedá nikdy přesně definovat a vymezit, uvážíme-li individuální rozdíly mezi dětmi, jejich přístupy a citěním. Z tohoto

²⁵ HOLEŠOVSKÝ, František. *Ilustrace pro děti – tradice, vztahy, objevy*. 1977, s. 35-45.

souhrnu je velmi zajímavá funkce rozvoje osobnosti, která se dotýká dětské tvořivosti, a proto se další kapitola zaměří na rozvoj dětské fantazie, k čemu mimo jiné směřovala i praktická část práce.

2.5 Ilustrace a dětská imaginace

Imaginace patří k základním kognitivním funkcím člověka mimo vnímání a myšlení. Schopnost představivosti a projektování si věcí oproštěných od reality je typické pro dětský svět. Jsou na nich založené pohádky, dětské hry a tedy i ilustrace pro děti.

Imaginace by se dala definovat jako přesah reálné osobní nebo obecné zkušenosti. Je to „schopnost vytvářet v duchu obrazy“²⁶. Vždy se vyznačuje určitými prvky nereálnosti a její hranice a možnosti jsou neomezené. Pohybuje se ve sféře iluze a zdání a odvádí nás od skutečnosti. Základním principem je propojení prvků reality v představách, které jsou od sebe vzdálené. Přirozeně tak na sebe navazují obrazy nebo se vzájemně v představách překrývají. Princip fantazie „spočívá v nedokonalé reprodukci a prolnutí obrazů v naší paměti. Vybavování z paměti není nikdy dokonalé, původní informace k nám vždy přicházejí ve změněné, nedokonalé podobě, až v několika dalších myšlenkových krocích je opravujeme a dočišťujeme podle pravidel našeho racionálního světa.“²⁷ Svou úlohu zde také hraje schopnost asociace.

U každého člověka je schopnost představivosti velmi individuální. Lze ji podnítit neúplným vyjádřením či pouhým náznakem informace. Typickým nástrojem probouzení dětské představivosti jsou pohádky a mýty, které mají i vzdělávací funkci. V celých dějinách podněcovaly pohádky lidskou představivost. Dítě se nenásilnou cestou učí chápat základní principy a sociální vztahy. V historii české dětské ilustrace se setkáme s typem knihy, kde se mimo prohlížení a čtení mohlo dítě aktivně zapojit formou dokreslení ilustrací, vystřihováním, dolepením či jiným dotvářením. Součástí knih byly také papírové skládačky scén a loutek. Tím vším podněcovali výtvarníci dětskou fantazii a rozvíjeli jejich schopnosti.

²⁶ ČAČKA, Otto a kol. *Psychologie imaginativní výchovy a vzdělání s příklady aplikace*. 1999, s. 13.

²⁷ HOUŠKA, Tomáš. *Škola je hra*. 1993, s. 30.

Je také potřeba zmínit názor, že podle některých autorů vede pouhá ilustrace k zúžení prostoru dětské fantazie.²⁸ Nicméně bychom našli i námitky k zmíněnému tvrzení. Holešovský se k tématu vyjadřuje: „S ohledem na nesmírnou sílu dětské představivosti nelze pochybovat o tom, že dítě doplňuje ilustrace přídatným obsahem, rozšiřuje a intenzifikuje ilustraci – a tento aktivní podíl dítěte zbavuje uvedenou námitku významu.“²⁹

Fantazie je pro dítě nesmírně důležitá a to především z hlediska, že napomáhá rozvoji tvůrčího myšlení. Podle T. Houška se tvořivost opírá o dva základní pilíře – fantazii a intuici.³⁰ Tvořivost tedy bezprostředně souvisí se schopností představivosti. Měli bychom omezit zbytečné informace, které si v dnešní době mohou děti kdekoli najít, ale raději v nich rozvíjet tvořivé myšlení. „Představy jsou jedinečné a ty své mimo sebe nikdy nenajdeme a není nic, co by je mohlo nahradit.“³¹

²⁸ ČAČKA, Otto a kol. *Psychologie imaginativní výchovy a vzdělání s příklady aplikace*. 1999, s. 54.

²⁹ HOLEŠOVSKÝ, František. *Ilustrace pro děti – tradice, vztahy, objevy*. 1977, s. 25.

³⁰ HOUŠKA, Tomáš. *Škola je hra*. 1993, s. 30.

³¹ HOUŠKA, Tomáš. *Škola je hra*. 1993, s. 52.

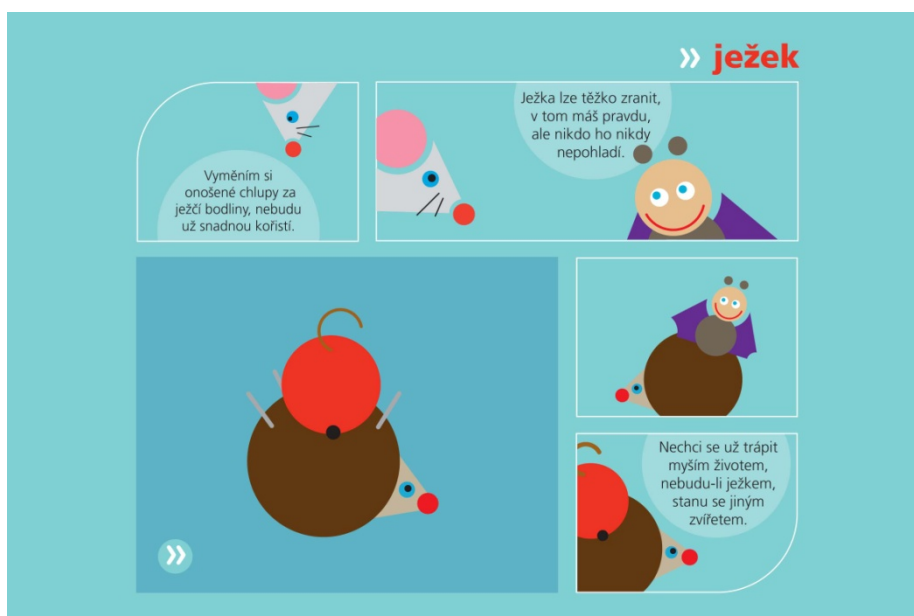
II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 AUTORSKÁ KNIHA PRO DĚTI

Josef Lada napsal: „Obrázkové knížky pro děti mají být vždy barevné, protože dítě barvy velmi miluje. Barvy však nesmějí být křiklavě strakaté. Mají být spíše v plochách, ne tuze vyiplané a raději v tónech světlých, svěžích... Dítě miluje v obrázkové knize vše, co je živé, co se pohybuje a vydává zvuky. Všecko spíše v pohybu než v klidu... Všecko, co vyjadřuje nějakou činnost, zaměstnání, práci a děj, který lze napodobit... Obrázek, který má schopnost vyprovokovat dítě k pohybu, ke hře nebo k napodobení, stává se mu nejmilejším a nejnáchylnějším.“³²

Tento krátký úvod výstižně vystihuje pojetí praktické části bakalářské práce na téma autorské knihy, která je zaměřená na děti, a vzhledem k tomu, že její nedílnou součástí jsou animace, jedná se o knihu v elektronické podobě. Představuje obrázkovou knihu, ve které podle slov Josefa Lady je vše „živé, vše se pohybuje a vydává zvuky“.

Tato kniha byla vytvořena pro děti v předškolním věku přibližně od tří do šesti let a počítá s asistencí dospělé osoby, která by dítěti předčítala, otáčela stránky a pouštěla jednotlivé animace. Je pojata jako dětský komiks s tím, že v jednom okně je možné si spustit animaci.

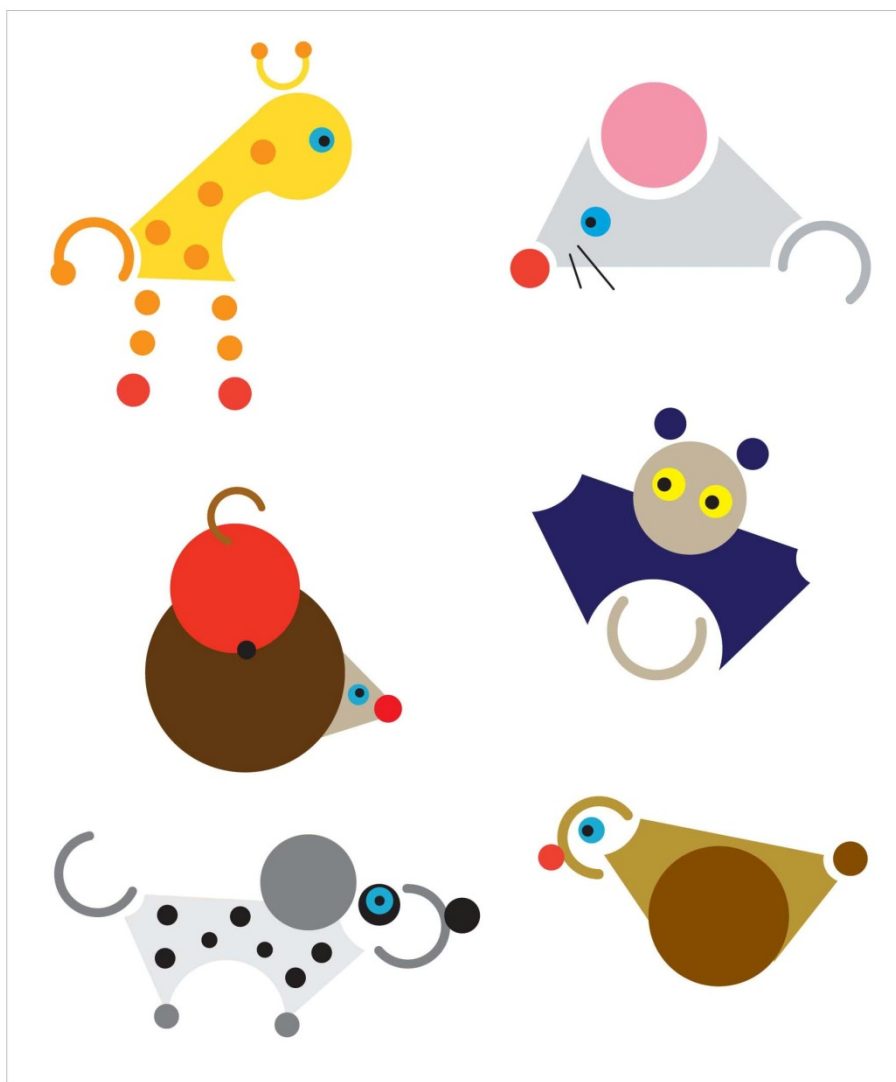

Obr. 29. Ukázka grafické úpravy stránky.

³² STEHLÍKOVÁ, Blanka. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. s. 54.

3.1 Výtvarné pojetí

Ve výtvarném pojetí vychází z vývojových předpokladů dítěte v této věkové kategorii, což znamená, že se jedná o knihu založenou na ilustraci (animaci), která s malými dětmi daleko lépe komunikuje než pouhý text. Kniha je postavena na jednoduchých ilustracích zvířat vycházejících ze stejných základních tvarů – kruh, osekáný trojúhelník, neúplná kružnice a čára. Pomocí duplikace, natáčení či změnou velikosti a barev jednotlivých tvarů je poskládáno každé zvíře. Tento přístup zaručuje jednotný výtvarný styl. Ačkoli se jedná o velmi jednoduchou stylizovanou kresbu, je stále dětským očím čitelná, což bylo dětmi během vytváření kreseb a animací potvrzeno. Z důvodu pozitivního naladění knihy byly zvoleny jasné svěží barvy.

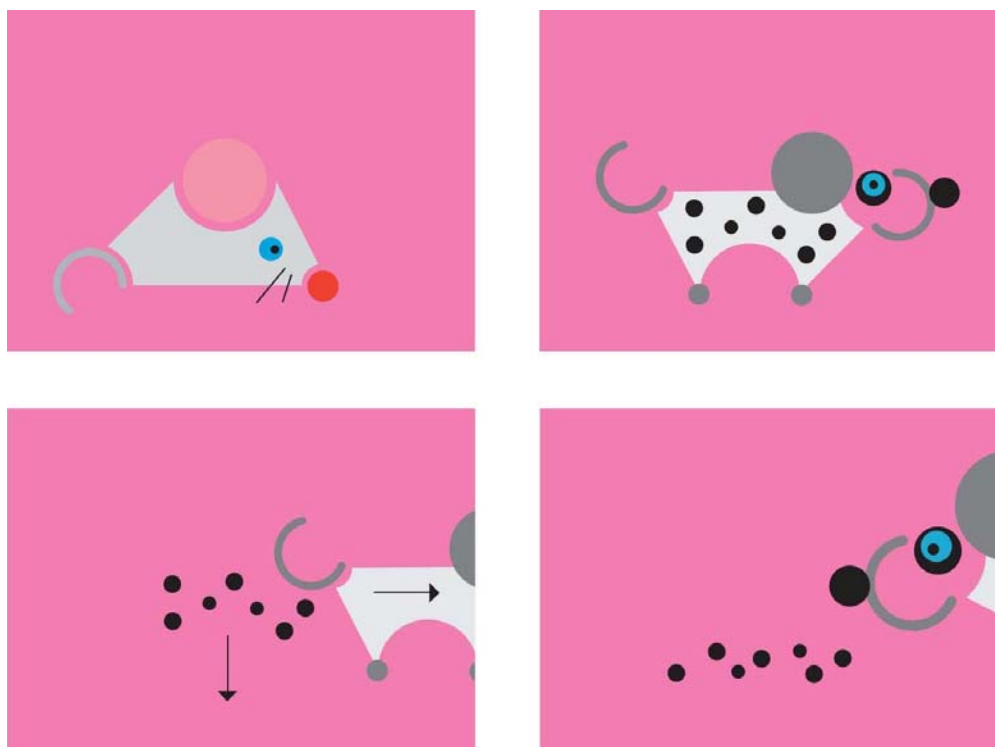

Obr. 30. Ukázka několika vytvořených ilustrací zvířat.

3.2 Hlavní stanovené cíle a jejich dosažení

Hlavní stanovené cíle pro vytvoření této knihy jsou hned několik. Především jde o to, aby se humorným způsobem rozvíjela dětská fantazie. Humor, vtip a nadsázka jsou prostředky, jak pro děti zatraktivnit knihu a jak je spolu s rodiči pobavit. Hlavním nositelem humorného podání jsou jednotlivé animace. Různými pády, výrazy očí, nečekanými situacemi a samotnou hravostí zvířat je docíleno humoru. Krátký příběh v animaci propojuje reálný svět zvířat se světem fantazie a hravosti.

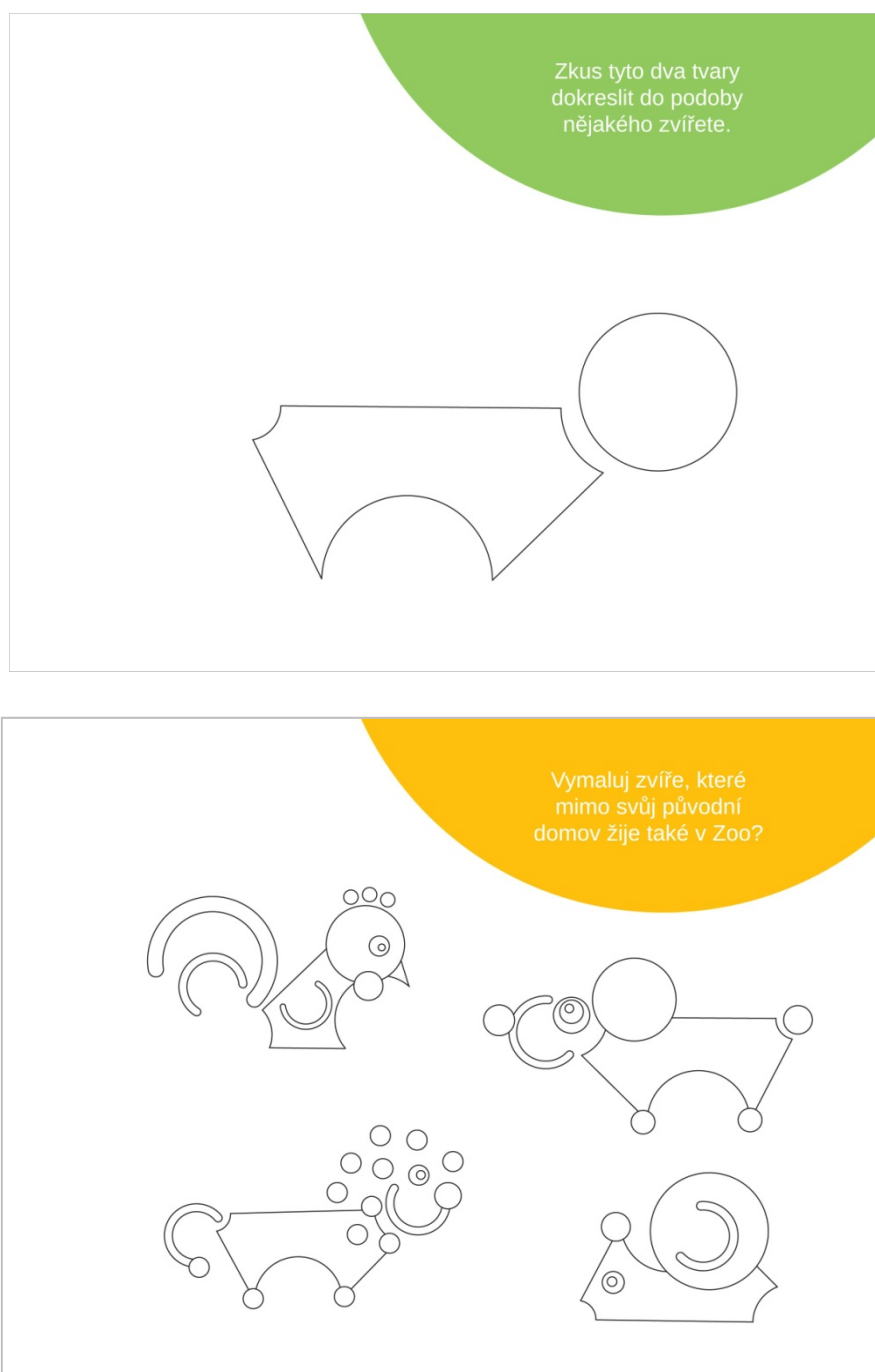
Kromě humoru jsou také animace prostředkem k rozvoji dětské tvořivosti a fantazie, chtějí ukázat dětem, co je všechno možné poskládat z několika málo tvarů. Proto na začátku každé animace přijede původní myška, která se přímo před očima dětí začíná proměňovat do jiného zvířete. Bylo důležité, aby děti viděly, jak se tvary mění ve své velikosti a barvách, jak se přesouvají a vytváří nové zvíře.

Obr. 31. Jeden ze storyboardů animace:

Myš se nejprve promění na dalmatina, ten se rozeběhne směrem ven z obrázku tak rychle až mu popadají skvrny, které pak na závěr očichá.

Fantazie a tvořivost je v dětech také rozvíjena v omalovánce vytvořené k této knize. Součástí omalovánky jsou klasické obrázky zvířat použité z knihy a také speciální stránky, kde děti mohou samostatně tvořit. Na těchto stránkách například děti domalovávají zvířata podle své fantazie, vystřihují jednotlivé tvary, z kterých pak sestavují své vlastní zvíře. Tyto stránky jsou také doplněny o různé hry a otázky vztahující se k životu zvířat.

Obr. 32. Ukázka stránek z omalovánky.

V neposlední řadě vedle humorné funkce a rozvíjení dětské fantazie a tvořivosti, které byly pro tuto věkovou skupinu dětí klíčové, obsahuje kniha i didaktické poslání v samotném příběhu knihy. Tento příběh vypráví o myšce, jež nechtěla být myší, protože se jí mnoho vlastností na myši nelíbí a chtěla se proměnit do jiného zvířete, které samozřejmě tyto slabosti nemá. V celém příběhu doprovází myš netopýr, který s ní vede dialog. Myš mu povídá důvody, proč už nechce být myší a vždy se změní do jiného zvířete. Netopýr jí ovšem postupně ukazuje i slabosti zvířat, do kterých se proměňuje, čímž ukazuje, že vše není jen černobílé a vlastnosti, které se jí na myši nelíbí, mají i své pozitivní stránky. Na konci příběhu si myš uvědomí, že být myší není zase tak špatné, konečně je spokojená a raduje se z myšího života.

Příběh o myši je jakousi paralelou s lidským životem, kdy i člověk je sám se sebou někdy nespokojený a touží se stát někým jiným, mít jiné schopnosti a nadání. Proto se příběh snaží příjemnou dětskou hravou cestou ukázat, že vše má své dobré i špatné stránky, přičemž to neznamená, že je něco horší. Příběh také nechává prostor pro rodiče, kteří mohou navázat rozhovor s dítětem, učit ho více o zvířatech, o úctě k člověku, o spokojenosti s tím, co člověk má a kým je. Určitě se zde najde i prostor, aby rodiče vyzdvihli dobré vlastnosti svého dítěte a pověděli mu v čem je výjimečné. V tomto ohledu příběh o myši podporuje vztahy mezi dětmi a rodiči, může být nástrojem k výchově a podílí se na dětském rozvoji.

ZÁVĚR

Tato práce ukázala, že humor byl vždy součástí kultury. Humorné vyjádření je zachyceno v románech, divadelních komediích, v lidovém umění nebo v krátkých literárních žánrech. Ve výtvarném umění se především humor odráží v anekdotickém zobrazení nebo v satirických karikaturách. Humorné zachycení reality chce diváka pobavit, v případě satiry chce zesměšnit a ukázat se v nadřazené pozici. Často humor pramení ze situace, která se nevyvíjí podle očekávaných představ, zvraty, nenaplnění ideálu a předem očekávaného totiž působí komicky.

Podobné principy humoru se dají aplikovat i na dětskou ilustraci, kdy bylo na díle Josefa Lady ukázáno, že nadsázka, vtip, neočekávané zvraty v ději či kontrasty mezi postavami působí směšně i na dětského diváka a že těmito prostředky lze docílit humoru v ilustraci. Humor v dětské ilustraci je nicméně přizpůsoben dětskému pohledu na svět, který se odráží v barevnosti, ve světě jasně rozlišeného dobra i zla, v pozitivním naladění, v prvcích fantazie, hravosti, vtipu a nadsázky.

Práce rovněž ukázala důležitost role výtvarné tvorby pro děti včetně prohlížení ilustrací, kdy obraz představuje od batolecího věku dítěte podstatný komunikační nástroj a pomáhá rozvoji dítěte v oblasti racionálně-kognitivních a imaginativně-emotivních funkcí.

V praktické části práce bylo snahou autorského projektu knihy rozvíjet dětskou fantazii a tvořivost humornou cestou. Do jaké míry se tyto cíle povedly uskutečnit, už musí posoudit malí čtenáři sami.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 1.vyd. Praha: Hynek, 2000. 212 s.
ISBN 80-86202-65-8.
- BORECKÝ, Vladimír. *Imaginace, hra a komika*. 2.vyd. Praha: Triton, 2005. 352 s.
ISBN 80-7254-503-5.
- ČAČKA, Otto a kol. *Psychologie imaginativní výchovy a vzdělání s příklady aplikace*. 1.vyd. Brno: Doplněk, 1999. 368 s. ISBN 80-7239-034-1.
- HOLEŠOVSKÝ, František. *Ilustrace pro děti – tradice, vztahy, objevy*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1977. 296 s.
- HOLEŠOVSKÝ, František. *Glosy k vývoji české ilustrace pro děti*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. 272 s.
- HOLEŠOVSKÝ, František. *Čeští ilustrátoři v současné knize pro děti a mládež*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. 466 s.
- HOUŠKA, Tomáš. *Škola je hra*. 2. vyd. Praha: Tomáš Houška, 1993. 272 s. ISBN 80-9000704-9-3.
- HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1. vyd. Praha: Marsyas, 1994. 256 s. ISBN 80-9012-75-7-6.
- CHALOUPKA, Otakar; VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež od začátku 19. století po současnost*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1984. 540 s.
- LADA, Josef. *Kronika mého života*. Praha: Československý spisovatel, 1973.
- MIŠURCOVÁ, Věra; SEVEROVÁ, Marie. *Děti, hry a umění*. 1. vyd. Praha: ISV, 1997. 196 s. ISBN 80-85866-18-8.
- PIJOAN, José. *Dějiny umění 2*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1977.
- PIJOAN, José. *Dějiny umění 5*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1979.
- PIJOAN, José. *Dějiny umění 6*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1980.
- STEHLÍKOVÁ, Blanka. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1984. 224 s.
- STENDHAL. *O smíchu*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1958. 134 s.
- TOMAN, Oldřich. *Politická karikatura Mikoláše Alše v Brněnské Rašpli roku 1890*. 1. vyd. Brno: Blok, 1983. 112 s.
- Tezaurus estetických výrazových kvalit*. Studijní materiál Univerzity Konstantína Filozofa v Nitre.

Bakalářská práce Lucie Markové, *Humor v Ladových pohádkách*, 2006.

URL:

<http://is.muni.cz/th/125303/ff_b/Bakalarska_diplomova_prace-_Lucie_Markova.txt>

URL: <<http://archiv.ucl.cas.cz/?path=HumL>>

URL: <<http://www.klubilustratoru.cz/>>

URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/William_Hogarth>

URL: <[http://en.wikipedia.org/wiki/The_Spectator_\(1711\)](http://en.wikipedia.org/wiki/The_Spectator_(1711))>

URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Scriblerus_Club>

SEZNAM OBRÁZKŮ

- Obr. 1. Alexandr a Phyllis.
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 2. Komičtí herci (4. stol. př. Kr.).
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 3. Chlubný vojín (nástěnná malba).
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 4. Groteskní falické gemmy z antického Říma.
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 5. Bronzová soška představující hlavu rohovníka oteklého od ran.
Použito z knihy: PIJOAN, José. *Dějiny umění 2*. 1977.
- Obr. 6. Hliněná soška Trpaslice.
Použito z knihy: PIJOAN, José. *Dějiny umění 2*. 1977.
- Obr. 7. Jokulátoři s loutkami (kodex Herrady z Landsbergu).
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 8. O urozené paní, kterák zdobíc se, před zrcadlem stála a v zrcadle čerta vystrkujícího zadek viděla (Ritter von Turm).
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 9. Ilustrace G. Doré k Donu Quijotovi.
URL:
<http://www.dore-images.com/images/product_images/popup_images/Gustave_Dore-Don_Quixote-385-Chapter_13-The_adventure_with_the_knight_of_the_wood_continued_with_the_wise_rare_and_pleasant_discourse_that_passed_between_the_two_squi.jpg>
- Obr. 10. Ilustrace G. Doré ke knize Gargantua a Pantagruel.
URL: <<http://www.cosmovisions.com/images/Gargantua.jpg>>
- Obr. 11. Indigo Jones - návrhy divadelních kostýmů pro hry W. Shakespeara.
URL:
<http://www.thegreenwichphantom.co.uk/uploaded_images/masquer-733633.jpg>

- Obr. 12. Indigo Jones - návrhy divadelních kostýmů pro hry W. Shakespeara.
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 13. Leonardo da Vinci - Studie hlav.
URL: <<http://img23.imageshack.us/img23/4735/groteskportreetdlerived.jpg>>
- Obr. 14. Sandro Botticelli – obraz Venuše a Mars.
Použito z knihy: PIJOAN, José. *Dějiny umění 5*. 1979.
- Obr. 15. Hieronymus Bosch. Detail s desky se sedmi hlavními hříchy – obžerství, kolem r. 1480.
Použito z knihy: PIJOAN, José. *Dějiny umění 6*. 1980
- Obr. 16. Náhled úvodní stránky publikace The Spectator.
URL:
<<http://www.library.otago.ac.nz/exhibitions/18thc/cabinet11/11spectator.jpg>>
- Obr. 17. Jedna ze satirických ilustrací ze Scriblerusova Clubu.
URL: <http://4.bp.blogspot.com/_qVdBNWWSRX0/RhEpBeFH41I/AAAAAAAAAXI/fdh_adXGsXg/s320/scriblerus.png>
- Obr. 18. Karikatura Williama Hogartha kritizující církvev.
URL: <<http://www.payer.de/religionskritik/karikatur328.gif>>
- Obr. 19. Karikatura anglické módy z konce 18. století.
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 20. Honoré Daumier: Zápas idealistické školy s realistickou, 1855.
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 21. T. Rowlandson – karikatura „Únos manželky“.
URL: <<http://www.gjsaville-caricatures.co.uk/photofin/rowlandsonah.jpg>>
- Obr. 22. Karikatura z časopisu Šotek, 1849.
Použito z knihy: HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. 1994.
- Obr. 23. Karikatura M. Aleše, perokresba, Rašple 1890.
Použito z knihy: TOMAN, Oldřich. *Politická karikatura Mikoláše Aleše v Brněnské Rašpli roku 1890*.
- Obr. 24. Ondřej Sekora, Z lovů kapitána Animuka.
Použito z knihy: HOLEŠOVSKÝ, František. *Ilustrace pro děti – tradice, vztahy, objevy*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1977.

- Obr. 25. Jan Kubíček, obrázek papírové hračky, 1977.
Použito z knihy: STEHLÍKOVÁ, Blanka. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. 1984
- Obr. 26. Eva Sýkorová-Pekárková, ilustrace k dětské knize Kilo jablek pro krále, r. 2003.
URL:
<http://www.citarny.cz/images/stories/ilustrace/sykorova_pekarkova/Teta-to-plete400.jpg>
- Obr. 27. Josef Lada, ilustrace z knihy Ladovy veselé učebnice, 1925.
Použito z knihy: STEHLÍKOVÁ, Blanka. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. 1984.
- Obr. 28. Josef Lada, Národní říkadla.
Použito z knihy: HOLEŠOVSKÝ, František. *Glosy k vývoji české ilustrace pro děti*. 1982.
- Obr. 29. Ukázka grafické úpravy stránky.
- Obr. 30. Ukázka několika vytvořených ilustrací zvířat.
- Obr. 31. Jeden ze storyboardů animace:
- Obr. 32. Ukázka stránek z omalovánky.